

Niels Boel
Finn Rasmussen

Det nye Latinamerika

ØKONOMI – POLITIK – KULTUR

Columbus

Det nye Latinamerika
økonomi – politik – kultur
© Forlaget Columbus og forfatterne 2010
1. udgave, 1. oplag 2010
Forlagsredaktion: Kjeld Mazanti Sørensen
Grafisk tilrettelægning og omslag:
Bodil Mulla
Tryk og repro: Specialtrykkeriet Viborg

*Kopiering fra denne bog kan kun finde
sted på institutioner, der har indgået
aftale med Copy-Dan, og kun inden for
de i aftalen nævnte rammer.*

Printed in Denmark 2010
ISBN: 978 87 797 117 5

Forlaget Columbus Fond støttede
reportagerese i forbindelse med bogens
tilblivelse

Se bogens hjemmeside på
www.forlagetcolumbus.dk

Forlaget Columbus
Østerbrogade 54 C
2100 København Ø
Tlf: 35 42 00 51
Fax: 35 42 05 21

Indhold

1. Fra de indianske civilisationer til det moderne Latinamerika 7

- Historien lever 7
- Den store misforståelse 9
- Koloniseringen og udryddelsen af den oprindelige befolkning 13
- Den europæiske invasion 14
- To verdensopfattelser støder sammen 16
- Kolonitiden 16
- Uafhængighedskrigen 22
- De nye republikker 25
- Den oprindelige befolkning og uafhængigheden 26
- Eksport af råvarer:
 - Et omdrejningspunkt i økonomien 26
- USA's indflydelse i regionen styrkes 27
- Industrialisering og nationalisme 29
- Demokratiets genindførelse og øget uafhængighed 32

2. Latinamerika og den globale økonomi 34

- El Corralito: Et vendepunkt for den liberale model 34
- Eksport af råvarer til verdensmarkedet 36
- En stærk stat og strategien for importsubstitution 37
- Liberalismens årtier 39
- Privatisering af statsligt ejede virksomheder 42

- Liberaliseringen af udenrigshandelen 43
- Åbning for finansielle transaktioner 44
- Arbejdsmarkedsreformer 46
- De neoliberale reformers fallit 48
- Mod en socialliberal stat? 49
- Globalisering af virksomheder og produktion 52
- Uformel økonomi i vækst 53
- Indtægter fra familien i udlandet 54
- Økonomisk og social fremgang 57

3. Social ulighed og opgør med fortidens sociale roller 59

- En by, mange liv 59
- Sociale kontraster 60
- Neoliberal økonomi med modsatrettet dynamik 61
- Koncentration af rigdom 67
- Uddannelsessystemet fastholder uligheder 68
- Urbanisering af et kontinent 71
- Forbedringer og øget ulighed 73
- Et liv bag muren 75
- Voldens mange ansigter 76
- Kilder til vold 80
- Kønsroller under forandring 83
- Øget politisk deltagelse 83
- Mandens rolle under forandring 84
- Ændringer i moral og seksuelle normer 85
- Sammenhængskraften i samfundet under pres 86

4. Fra diktaturer til demokratisk udvikling 88

- Diktaturenes årtier 88
- Langsom oprydning
 - efter diktaturerne 90
- Overgangen til demokrati 92
- Demokratiets tilstand 94
- Medier: Demokratiets vogtere
 - eller banemænd 97
- Den populistiske fristelse 100
- Sociale bevægelser
 - og politisk opvågnen 103
- Venstredrejning ved valgurnerne 105
- Autoritære farer 107
- Uddybning af demokratiet 109

5. Regionalt samarbejde og åbning mod det internationale samfund 112

- En frihandelsaftales skibbrud 112
- Opbrud i det
 - internationale system 113
- USA's dominans reduceres 114
- Økonomisk og politisk regionalisering 117
- Regionale organisationer 119
- Regionalisering som
 - ideologisk projekt 119
- Regional integration
 - med forhindringer 120
- Øget samhandel med Kina 122
- Voksende brasiliansk rolle
 - på verdensscenen 124
- EU og Latinamerika 127
- En global medspiller 129

6. Naturressourcer: Velsignelse eller forbandelse? 131

- Olien kommer! 131
- Tre historier om olie: miljøkatastrofe,
 - muligheder og modstand 133
- Inddragelse af lokalbefolkningen 136
- Minesektor i fremdrift 138
- Biodiversitet under pres 140
- Klimaforandringer 143
- Konsekvenser af klimaforandringer
 - i Latinamerika 143
- Voksende miljø- og klimabevidsthed i
 - Latinamerika 146

7. Kultur i hverdagen 150

- Tv som underholdning 150
- Mediernes identifikations-
 - muligheder blandt unge 152
- Kommercielt baserede medier 153
- En tur i biografen 156
- Latinamerikansk musik 157
- Den katolske kirke
 - under forandring 158
- De store fester og ceremonier 162
- Fodbold – sport, religion
 - og national samling 163
- Latinamerikansk kultur
 - i den globale verden 165

8. Latinoer i USA 168

- Tre historier 168
- Et svar på USA's behov og på situationen i
 - hjemlandet 171
- Indfødte, gæstearbejdere,
 - migranter og papirløse 175
- Integration af indvandrerbørn 176
- Latinoer – en uudværlig arbejdsstyrke 178
- Skærpet lovgivning og praksis 181
- En politisk faktor 185
- Et ben i to lejre 186

Forord

Da Brasilien i 2009 fik tildelt værtskabet for De Olympiske Lege i 2014 gik landet i ekstase. Æren faldt sammen med en bølge af brasiliansk fremgang. Landet oplevede gunstige konjunkturer trods verdenskrise. Der var gjort store oliefund ud for Brasiliens kyster og brasilianske selskaber opererede på fem kontinenter. "Fremtiden tilhører Brasilien", spåede Brasiliens præsident.

Og Latinamerika, ville mange tilføje. For optimismen blomstrede ved udgangen af århundredes første, gyldne årti, hvor prisen på latinamerikanske råvarer som olie, mineraler, soja, oksekød og vin var i top. Kontinentet talte om "sin anden uafhængighed", hvor det frigjorde sig fra de snærende bånd til USA, den store nabo mod nord, i hvis net det efterhånden faldt efter uafhængigheden fra Spanien i 1800-tallets første årtier.

Vandene skiller i Latinamerika. Det gælder fortolkningen af fortiden: Hvad repræsenterer spaniernes ankomst til kontinentet i 1492 – en blodig invasion eller et frugtbart kulturmøde? Og fremtiden: Skal kontinentet følge uafhængighedshelten fra 1800-tallet Simón Bolívar og hans drøm om regional samklang, ellers er hvert en-

kelt land bedst tjent med at søge at koble sig direkte på et globalt marked? Skal landene fortsat liberalisere eller skal staterne spille en aktiv rolle for at mindske uligheder?

Kontinentet besidder nogle triste rekorder. Det gælder ikke mindst de sociale uligheder og den meget udbredte vold, som gennemsyrrer hverdagen i de fleste af landene. Landene lider også under en enorm korruption, en politisk skævvridende mediekoncentration, tendenser til persondyrkelse og populisme foruden diffuse grænser mellem den udøvende og dømmende magt.

Latinamerika står i dag over for påtrængende valg: uhæmmet ressourceudnyttelse eller bæredygtig udvikling, liberalisme eller socialisme, integration i verdensmarkedet eller regional integration. Men kontinentet befinder sig også i et spændingsfelt mellem sine altid ambitiøse visioner og den påtrængende sociale virkelighed, hvor nød blandt de fattigste ikke kan vente på løsninger.

At balancere i det spændingsfelt vil kræve en helt særlig balance evne. Det er i den enorme udfordring, at Latinamerika

de kommende år kan gøre krav på hele verdens opmærksomhed.

Hensigten med denne bog er at give et nutidigt portræt af kontinentet i forhold til de seneste års udvikling og de fremtidige udfordringer. Bogen er tænkt som en undervisningsbog i gymnasiet, HF, samt

til seminarer og de første år af de videregående uddannelser. Det er i særlig grad samfundsfag, historie, religion og spansk, som bogen retter sig imod.

*Niels Boel og Finn Rasmussen,
København, november 2010*

Fra de indianske civilisationer til det moderne Latinamerika

Fortiden i Latinamerika er spillevende. Således virker det i hvert fald, når man lytter til latinamerikanske politikere, der rutinemæssigt refererer til historiske personer som inka-oprøreren fra 1700-tallet Tupac Amaru, frihedshelten fra 1800-tallet Simón Bolívar eller den chilenske sanger Victor Jara, som var et af de mange ofre for 1970'ernes diktaturer.

I dette kapitel præsenteres Latinamerikas historie med den brede pensel. Fra de oprindelige folks historie tusinder af år tilbage og frem til 1492, hvor Columbus ankom til kontinentet, og videre frem til i dag. Koloniseringen og udryddelsen af det meste af den oprindelige befolkning, samt uafhængighedskrigen fra Spanien og Portugal er nogle af de aspekter, der trækkes frem. Opbygningen af de nye lande, relationen til USA, og den økonomiske udvikling inddrages. Som det vil fremgå, er de strukturer og traditioner, der vandt frem med koloniseringen, vigtige at kende, for at forstå Latinamerika i dag. Fortiden lever og er til stede i mange aspekter af dagens samfund i Latinamerika.

Historien lever

”Vi tilbringer vores tid med at tælle skeletter”, sagde den politiske redaktør af det førende peruanske blad El Comercio, Juan Paredes Castro, under et interview i Limas sorgløse og solbeskinnede villakvarter San Isidro. Den ironiske bemærkning faldt som en kommentar til den stadige interesse for overgrebene under de latinamerikanske diktaturer i 1970'erne og 80'erne mange år efter demokratiets genindførelse på kontinentet.¹

Men interessen for historien gælder ikke kun den nære fortid. Efterhånden som historiske begivenheder bliver fjerne, skulle man tro, erindringen om dem ville blegne. I Latinamerika synes det omvendt. Liberalisering og globalisering nedbryder hidtidige klare sociale klasseskel. Tidlige identitetsbærere som fagforeninger og politiske partier mister indflydelse. Det giver plads til gruppedannelser, der handler om identitet, kultur eller etnicitet. Denne proces løber parallelt med, at historien ses i et nyt lys.

¹ Interview ved Niels Boel, april 2001.

Frihedshelten Simón Bolívar fra uafhængighedskrigen mod spanierne i første halvdel af 1800-tallet dyrkes som aldrig før. Hans drøm om en nedbrydning af grænserne mellem de latinamerikanske lande – som er fælles om sprog og historie – er for latinamerikanere en påmindelse om muligheden for et mere forenet kontinent efter europæisk forbillede.

Fortolkningen af den spanske erobring af kontinentet har også givet anledning til debat og sat historien i et nyt lys. Det blev tydeligt ved 500-året for Columbus' "opdagelse" af kontinentet, der blev markeret i 1992.

Luis Macas var formand for CONAIE – Ecuadors nationale organisation for indianske folk – i årene 1991 til 1996. Han fortæller, at 500-året blev markeret af europæerne med stor festivitas. "Der var meget storladne begivenheder, konferencer, og møder", siger han. "De kaldte det 'et møde mellem to kulturer', men jeg mener, at det nærmere var et 'ikke-møde', hvor en dominerende kultur begyndte at fortrænge de eksisterende kulturer i Amerika. Vi, som er indianske folk, kunne ikke tillade den fejring oven på asken, vi kunne ikke tillade os at fejre noget, når så mange var døde".²

Markeringen af 500-året faldt sammen med en tiltagende organisering af oprindelige folk – ikke kun i Ecuador, men i mange lande i Latinamerika og globalt. Den fejring, som der var lagt op til fra officiel side, fungerede som en løftestang for de indianske organisationer på kontinentet. De brugte den til at synliggøre, hvad "opdagelsen af Amerika" reelt betød for de indianske folk dengang, og skabte derved en

fælles platform for indianske folk med krav om indflydelse i dagens samfund.

Luis Macas siger, at de indianske protester mod fejringen også var med til at skabe større opmærksomhed om den indianske sag og forståelse for den i den ikke-indianske befolkning. "Det blev klart for mange, at vi indianere er vigtige aktører, i historien og i dag, og at vi har meget, vi kan bidrage med til menneskeheden".

Oprindelige folks rettigheder har de senere år vundet større international anerkendelse. "Det, at Menchú fik Nobel-prisen i 1992, var meget vigtigt," siger Luis Macas med henvisning til den guatemalanske mayaindianer Rigoberta Menchú, der fik verdens fornemste fredspris i 1992 for sit arbejde for social retfærdighed og fred og forsoning mellem etniske grupper i Guatemala.

Oprettelsen af Det Permanente Forum for Oprindelige Folk i FN og vedtagelsen af en FN-deklaration for oprindelige folks rettigheder er, ifølge Luis Macas, internationale milepæle for oprindelige folk.

Men der er stadig langt til en fuld anerkendelse af oprindelige folks rettigheder. Mange træk i de latinamerikanske samfund, kan føres tilbage til koloniseringen. "Der eksisterer stadig en fornemmelse af at være koloniseret. Det findes i diskriminationen, i racismen. Der eksisterer en dominerende kultur, der forsøger at fortrænge de indianske kulturer, uden at forholde sig til de forskelligheder, der er", slutter Luis Macas.

.....
2 Interview ved Finn Rasmussen, maj 2010.

Den store misforståelse

Verdens største misforståelse er det kaldt: Da Columbus og hans medrejsende den 12. oktober 1492 stødte på en lille ø i Caribien. Columbus selv var i den tro, at han havde fundet en genvej til Indien, og derfor kaldte han beboerne, han mødte, for indianere. Først flere år senere blev det klart for europæerne, at det var et – for dem – helt nyt kontinent, de havde skabt forbindelse til.

Columbus' geografiske fejltagelse var dog den mindste del af denne misforståelse. Den mere alvorlige del af misforståelsen var, at europæerne kom med en følelse af kulturel overlegenhed over for de folk, de mødte, og derfor gik de fejl af dem.

Kolonisatorerne var på mange måder teknologisk førende, og de fik derfor relativt nemt taget magten over kontinentet. Men de "indianske" kulturer var på ingen måde underlegne. Kontinentet havde været beboet i mellem 15.000 og 25.000 år. De første beboere var formentlig jægere og samlere, der var vandret over Bering-strædet mellem Asien og Amerika. En lang række civilisationer på kontinentet havde udviklet brugen af afgrøder, som siden skulle komme hele menneskeheden til gode – majs, bønner, flere hundrede typer kartofler, quinoa (en kornsort), tomater, tobak, ananas og så videre – foruden viden om regning, astronomi og landbrug samt en avanceret musik-, keramik- og tekstilkunst, fortællekunst og plantemedicin. Da spanierne ankom i 1492, var inkaerne i den sydlige del af kontinentet og aztekerne nordpå højt udviklede kulturer med komplekse samfundsorganisationer, byplanlægning, og en udviklet arkitektur. Disse to store civilisationer knyttede an til andre store indianske civilisationer, som var gået forud: mayaerne, olmekerne,

Indianske ord, der vidner om menneskeheden arvet fra indianerne i Nord- og Sydamerika

Ananas	Hurricane	Quinoa
Anorak	Moccasin	Savannah
Barbecue	Papaya	Tapir
Canoa	Piranha	Tobacco
Cigar	Poncho	Tomat
Coca	Potato	
Guacamole	Puma	

zapotekerne, toltekerne samt tiwanaku- og wari-kulturerne.

Hverken inkaerne eller aztekerne havde et egentligt skriftsprog, og det, vi ved om dem, har vi fra ruinerne af deres monumentale bygningsværker foruden fra de tekstiler, kalendere og kunstværker, de efterlod, selv om mange af disse blev ødelagt af spanierne. Der eksisterer også en række krøniker, som blev nedfældet af spanske litterater ud fra mundtlige overleveringer. Mest anerkendt er Guamán Pomás beretning, idet han var søn af indianere, der havde oplevet Inkariaget, og han ønskede at fortælle verden om det spanske barbari. Mange andre beretninger fra tiden er bevidst fordrejet, ikke mindst af den spanske vicekonge Francisco de Toledo, der ønskede at retfærdiggøre spaniernes hårde fremfærd over for inkaerne, og derfor lagde særligt vægt på, at inkaerne var en krigsmagt ligesom spanierne, og derfor skulle bekæmpes med vold.

Inkariaget – større end Europa

Inkariaget – Tawantinsuyo, "de fire verdenshjørners rige" – havde sit centrum i byen Cusco, i Andes-bjergene i den syd-

Figur 1.1 Udbredelse af azteker- og inkarigerne ved spaniernes ankomst

østlige del af dagens Peru. I en højde på over 3.500 meter skabte inkaerne en af verdenshistoriens store civilisationer med høj befolkningstæthed, klasser, byer, et præsteskab og et produktivt landbrug.³ Inkariget udviklede sig fra omkring år 1200 og over en periode på 300 år til at blive det største imperium i tiden før koloniseringen. Det nåede sit klimaks i en hundredårig periode, hvor det strakte sig 5.000 kilometer fra det nordligste af dagens Colombia til det nordlige af dagens Argentina. Imperiet var på det tidspunkt større end Europa. Det havde en militær kapacitet

til at holde riget sammen, og undgik generelt etniske sammenstød. Inkariget tog næring af infrastruktur og teknologiske landvindinger fra tidligere civilisationer i Andes-bjergene som tiwanaku- og wari-kulturerne.

Den politiske magt var organiseret omkring en udviklet og disciplineret administration, hvor Cusco var centrum og med kontrol over det enorme rige via lokale embedsmænd. Inkariget havde et veludviklet vejnet, hvor der brugtes *chasquis* (kurerer), og det havde forrådskamre, der sikrede mod sult. Det var et bæredygtigt, økologisk system, som drog fordel af tilstedeværelsen af forskellige subklimaer inden for kort afstand og herved sikrede adgang til varierede fødevarer og ressourcer. Disse blev udvekslet i et system baseret på familiebånd og gensidighed. Junglen gav for eksempel træ til byggeri, kysten gav *wanu* (fugleekskrementer) til gødning, på de højere skrånninger dyrkedes kartofler og quinoa, på de lavere blev der dyrket majs og de hellige kokablade, og i de lavest beliggende områder frugter. Inkaernes terrasse-landbrug egnede sig til dyrkning i de forrevne Andes-bjerge, og sammen med deres avancerede overrislingssystem finder det anvendelse den dag i dag.

Inkaernes cirkulære opfattelse af tiden og deres guder – Solen, Månen, bjergtinderne og Moder Jord – var karakteristiske for en landbrugskultur. I deres udvidelse af riget begunstige de overvundne høvdinge og forflyttede oprørske folkeslag til andre dele af riget. Inkaerne påtvang ikke underkuede folk deres kultur, men lod dem bevare egne religioner og sæder.

.....
3 Dette afsnit bygger på Murra, 1999, side 480 ff.

Figur 1.2 Tidslinje: De første kendte kulturer (før og efter vores tidsregning)

1200-800 f.v.t.	Olmekerne er den første kendte indianske kultur. De bebor områder i det sydlige af dagens Mexico
1000 f.v.t.	De første zapotekere kommer til det centrale Mexico fra nord
500 f.v.t.	Maya-kulturen breder sig i det sydlige Mexico
400-1000	Tiwanaku-kulturen er en dominerende magt i dagens sydlige Peru, østlige Bolivia og nordlige Chile
500-900	Wari-kulturen bebor kystområderne i det centrale og sydlige Peru
1000-1200	Toltekerne dominerer store dele af det centrale Mexico og sætter deres præg på andre kulturer i området
1150	Inkariget begynder at udvikle sig og vokser de næste 400 år
1325	Tenochtitlán, aztekernes hovedstad, grundlægges
1430	Aztekerne indgår i en alliance mellem tre byer og dominerer store del af det centrale Mexico

Aztekerriget – en avanceret samfundsstruktur

Aztekerne var et krigerfolk, som havde magten over store dele af det land, der senere fik navnet Mexico. Unge aztekere blev ofte sendt i krig, med det formål at få kamperfaring samt tage krigsfanger. De sidste blev senere ofret til guderne ved religiøse fester. Krigshandlinger havde også til formål at erobre nye områder, hvilket aztekerne gjorde med succes, enten ved at overtale modstanderne til at underkaste sig deres herredømme, eller ved at nedkæmpe dem.

Tenochtitlán, der blev grundlagt i 1325, var med sine 200.000 indbyggere et af de største bysamfund overhovedet på Jorden på dette tidspunkt. Det var en by markeret af enorme bygningsværker, blandt andet med høje tempelpyramider, brede veje og en byplanlægning med systemer til indsamling af affald.

Aztekerne havde en avanceret samfundsstruktur, med en herskende klasse,

Inkaernes khipu: et redskab med snore af fibre af llamahår, hvis knuder angav begivenheder, regnskaber og landbrugets cyklus. Foto: BPK.

Solpyramiden i Teotihuacan blev opført mellem år 1 og år 250 og er den tredjestørste pyramide i verden.
Foto: Niels Boel.

der bestod af herskerens familie samt personer, der var avanceret ad militær vej, en middelklasse med militærvæsen, præsteskab, købmænd og håndværkere, og det, man kan kalde almuen, det vil sige arbejdere og slaver.

De havde sofistikerede kalendersystemer baseret på 365 dage om året og en stor viden om astronomi. Systemerne blev brugt til at foregribe årstider og naturfænomener, ligesom de var vigtige redskaber i planlægningen af private og offentlige handlinger. Aztekerne levede af landbrug, specielt dyrkning af majs og bønner, og af jagt.

Ud over inkaerne og aztekerne var der en mangfoldighed af andre kulturer på kontinentet, før spanierne kom. Mayafolket er en af dem. De havde tidligere magten over store dele af Mexico, og var

kulturelt dominerende i den sydlige del af Mexico og Guatemala.

Men disse kulturer, deres viden og forskellige særpræg var ikke i kolonisatorernes optik en ressource. De var ikke interesseret i et kulturmøde, men i hurtig fortjeneste og udbredelse af den kristne tro.

Guld, Gud og personlig status

Såvel Spanien som Portugal havde en stærk økonomi, med risikovillig kapital, som kunne placeres i de dyre rejser rundt i verden. Rejserne var investeringer, hvoraf man forventede et afkast og øget økonomisk magt. Derfor var kravet til Columbus og de efterfølgende kolonisatorer, at de skulle finde guld eller andre ressourcer, der kunne give hurtig indtægt. Guld var ikke svært at finde i inka-riket, hvor det

smykkede Guldtemplet i hovedstaden Cusco. For inkaerne havde guld en udsmykningsværdi og en rituel betydning, fordi det spejlede solen. Inkaerne regnede deres egentlige værdier for at være deres tekstiler, som med sindrige farver og mønstre kommunikerede, hvor dens bærer kom fra og viderebragte myter og skabelsesberetninger. Da nyheden om invasionen spredte sig, skyndte inkaerne sig derfor at brænde store lagre af tekstiler, for at sikre at de højt værdsatte klædningsstykker ikke faldt i spaniernes hænder.

Religionen var en anden drivkraft for koloniseringen. Den katolske tro – og den katolske kirke – stillede krav om, at kristendommen skulle spredes ud over verden. Spanien havde en særlig motivation i den forbindelse, da de i over en periode på flere århundreder havde generobret den spanske halvø fra muslimsk styre. De mange millioner ikke-kristne, de mødte på det "nye" kontinent, opfattedes af kirken som et af Gud pålagt kald om at forkynde kristendommen. De var alle potentielle kristne, der kunne omvendes, og dermed opfylde Guds – og kirkens – ønske. I Spanien var kirken ubønhørlig over for muslimer og jøder, som mistænkte for at fastholde deres religion. Mange blev brændt på bålet.

Forkyndelsen af kristendommen var et selvstændigt mål for spanierne, men den tjente også til at sikre kolonimagten en legitimitet. Indianerne skulle underkaste sig spaniernes gud og spaniernes konge. De indianske templer blev ødelagt og de store, solide inkasten blev genbrugt til kirker og til administrationsbygninger for kolonimagten.

Endelig var der en motivation på det mere personlige plan. For den enkelte spanier var koloniseringen en mulighed for at

klatre op ad den sociale rangstige. En genvej til en højere social status. En tredjedel af dem, der tog del i koloniseringen, kom fra den lavere del af den spanske adels hierarki, mens resten var helt almindelige, jævnt fattige mennesker. For mange handlede koloniseringen derfor om hurtigst muligt at blive rig og opnå en højere social status.⁴

Koloniseringen og udryddelsen af den oprindelige befolkning

Kolonisens første 100 år fik skæbnesvangre konsekvenser for den oprindelige befolkning. Opgørelser peger på, at der boede 90-

4 Skidmore og Smith, 1997, side 17.

Guaman Poma var efterkommer af en inka. I sin berømte krønike med illustrationer, stilet til den spanske konge (og skrevet mellem 1600 og 1615), udstillede han spaniernes barbari.

112 millioner indbyggere i Amerika før 1492. I løbet af de næste 100 år faldt antallet af indbyggere til nogle få millioner. I et af de tættest befolkede områder i det centrale Mexico var der ved spaniernes ankomst omkring 25 millioner indbyggere. I løbet af 100 år var antallet faldet til under en million.

Årsagerne til de høje dødstal var flere. Drab og massakrer gennemført af kolonimagten var en vigtig årsag. Men det var de sygdomme, europæerne bragte med sig, der krævede flest dødsfald. De oprindelige folk havde ikke immunforsvar mod sygdomme som influenza, kopper, tyfus, og mæslinger, og døde derfor nemt af dem. Den meget hårdhændede udnyttelse af de oprindelige folk med tvangsarbejde i miner og andre steder førte også mange i døden. Affolkning af landsbyerne og tvangsforflyttelse betød, at de oprindelige livsformer faldt fra hinanden og medførte hungersnød og sygdomme.

Den europæiske invasion

Den spanske kolonisering koncentrerede sig om Mexico, hvor aztekerne herskede, og Peru, hvor inkaerne havde magten. Det var i disse to områder, man havde fundet de største rigdomme i form af guld og sølv. Samtidig var der en eksisterende samfundsstruktur med en stor arbejdsstyrke, der kunne udnyttes.

Kampen mod aztekerne blev ledet af Hernán Cortéz, der med en styrke på 550

mand løb aztekernes leder Moctezuma II og hans folk over ende i løbet af 2 ½ år. Det virker underligt, at en lille gruppe spanske *conquistadores* (erobrere) kan besejre flere millioner aztekere. En del af forklaringen er, at spanierne var militært overlegne. De havde krudt, pistoler, kanoner og heste, dyr der var ukendte på kontinentet, og derudover en bedre organisering og strategi. Politiske forhold spillede også ind. Aztekerne havde fjender blandt andre folkeslag i regionen, som så en fordel i at slutte sig sammen med spanierne. Sygdommen kopper, som spanierne bragte med sig, og som aztekerne ikke havde immunitet imod, underminerede ligeledes aztekernes styrke. Hvor spanierne generelt blev mødt med åbne arme, greb de til allehånde kneb og forræderier, gidseltagning og terrorisering af befolkningen. Det, at Cortéz tidligt mødte Malinche, en kvinde, der talte aztekernes sprog nahuatl, og som hurtigt lærte spansk, var også en faktor i erobringen. Hun var med til at give Cortéz viden om aztekernes samfund og kunne støtte de diplomatiske forhandlinger, som var en del af erobringen. I 1521 var aztekernes magt tabt til Cortéz og spanierne.

Inkaernes rige faldt endnu hurtigere end aztekernes. Den spanske conquistador Francisco Pizarro ledte en gruppe på under 200 mand ind i landet. Inkaernes leder Atahualpa blev lokket i en fælde, taget til fange og senere henrettet i 1532. Inkaernes hovedstad Cusco blev indtaget i 1533.

Tabel 1.1 Fald i indbyggerantallet i det centrale Mexico efter den europæiske invasion

Årstal	1515	1519	1548	1568	1580	1630
Indbyggere	25.000.000	17.000.000	6.000.000	3.000.000	2.000.000	750.000

Leslie Bethell (red) (1998): The Cambridge History of Latin America, Volume 1, Colonial Latin America, Cambridge University Press, side 4.

Abya Yala og Amerika

Det første, Columbus gjorde ved ankomsten til Amerika, var at plante et kors på stranden, og dernæst at navngive landet. Begge handlinger var et udtryk for, at landet nu var blevet kristnet, og at det var taget i besiddelse af den spanske konge i kirkens navn.

Selve kontinentet fik navnet "Ameri-cus" efter den italienske søfarer og kortlægger Amerigo Vespucci, der gennemførte flere rejser til kontinentet. Han var den første, der i sine rejsebeskrivelser gjorde det tydeligt, at det var et – for Europa – nyt kontinent, som spanierne var ankommet til.

Senere fik regionen fra Mexico og syd-på navnet Latinamerika for at markere dens tilknytning til den latinske del af Europa og til de spanske og portugisiske kolonisatorer. De oprindelige beboere havde egne navne for kontinentet. Kuna-folket i Panamá og Colombia, kaldte det for Abya Yala – Livets Kontinent. Et navn, de brugte lang tid før spanierne og portugiserne, anduede kontinentet. Mange oprindelige folk har siden taget dette navn til sig. Specielt med den voksende selvbevidsthed hos oprindelige folk i slutningen af det 20. århundrede. De foretrækker Abya Yala frem for Latinamerika.

Hvor spaniernes fordele var de samme som ved erobringen af aztekernes rige, tyder meget på, at inkaerne desuden var svækkede på grund af borgerkrig, og ikke tillagde spaniernes ankomst stor betydning, før det var for sent.

Brasilien – intet guld at finde

Portugal var den anden stormagt, der koloniserede Latinamerika. Landet lå i konflikt med Spanien om opdelingen af kontinentet, og kun ved Pavens mægling lykkedes det at få en aftale om, hvordan de to lande skulle dele det nye kontinent imellem sig. Ifølge den af pavestolen formidlede Tordesillas-traktat fra 1494 fik Portugal den østlige halvdel af Sydamerika og Spanien den vestlige halvdel.

Portugisernes del af Latinamerika blev det, som senere fik navnet Brasilien. I den del af kontinentet var der ikke samfund med statsdannelse, sådan som aztekerne og inkaerne, hvor store befolkninger

kunne udnyttes som arbejdskraft. Den oprindelige befolkning bestod i stedet af hundredvis af forskellige stammer. De to største sproggrupper var tupí-guaraní, der boede ved kysten, og tapuais, der boede inde i landet.

Portugiserne fandt ikke guld eller andre ædelmetaller i Brasilien. Derfor havde portugiserne ikke samme motivation som spanierne til at rejse til det nyopdagede kontinent, og den portugisiske konge gav koloniseringen af Brasilien lav prioritet i forhold til landets andre og mere udbytterige kolonier i Afrika. Kongehuset ønskede imidlertid at fremme en vis kolonisering af landet og lovede meget store jordarealer til dem, der ville flytte dertil. Først i 1549 begyndte det portugisiske kongehus at grundlægge en administration for koloniseringen af Brasilien. Det bureaukrati, der blev opbygget, var først og fremmest forankret på kysten.⁵

5 Skidmore og Smith, 1997, side 23.

To verdensopfattelser støder sammen

For Latinamerikas oprindelige befolkning var koloniseringen en menneskelig tragedie, hvor størstedelen døde over en relativt kort årrække. For de overlevende skabte de normer og værdier, de blev påtvungne af erobrerne, gennemgribende forandringer i kultur og hverdagsliv. Traditionelt levede oprindelige folk i samfund, hvor ressourcerne var fælleseje. Med koloniseringen blev den individuelle ejendomsret introduceret. Specielt ideen om privat ejendomsret til jord vakte modstand.

Kolonisatorernes måde at organisere og administrere samfundet på var fundamentalt anderledes end den oprindelige befolkning. Den retslige organisering af samfundet blev vigtig. Lovgivning og juridiske tænkemåder fungerede som et magtmiddel, hvormed kolonisatorerne kunne dominere den oprindelige befolkning, der ikke kendte til mekanismerne i et retsligt baseret samfund.

De oprindelige folk blev introduceret til helt nye teknologier, der skabte forandringer i deres verden. Hjulet som led i transport, krudt, skydevåben, nye afgrøder og nye husdyr blev introduceret. Et penge-system blev introduceret. Hvor guld og andre ædelmetaller hidtil havde haft en vigtig funktion i ceremonielle sammenhænge, fik de en ny funktion som betalingsmiddel i en ny form for økonomi.⁶

De oprindelige folk blev forstået inden for den verdensopfattelse, som religion gav europæerne. De fremmede blev fortolket gennem "kristendommens horisont". De blev opfattet i kraft af det, de ikke var, af det, de manglede, nemlig som ikke-kristne, der manglede Guds frelse. Fra Co-

.....
⁶ Essinger og Grubb, 1998, side 16-17.

lumbus' første rejse var omvendelsen til kristendom et vigtigt anliggende.⁷

Med kristendommen kom også "fornuften". Man opfattede de oprindelige folk som vilde, der ikke havde evnen til at organisere sig selv på en rationel måde. De manglede fornuft. "Selv om disse barbarer ikke er fuldstændig gale, så er de ikke langt fra at blive det. De er ikke, eller er ikke længere, i stand til at regere over sig selv mere end gale eller end vilde dyr. Deres dumhed er større end gales dumhed i vores samfund", skrev den daværende spanske filosof Francisco de Vitoria.

Kendskabet til Amerika og til de anderledes mennesker, man ikke havde anelse om eksisterede, blev vigtig i udviklingen af den europæiske selvforståelse. Det er velkendt, at den kulturelle identitet skabes i spejlingen i de kulturer, der er anderledes. Opdagelsen af Amerika hjalp Europa til en forståelse af egen kultur – europæerne kunne definere deres identitet i kontrast til de meget forskellige indianske kulturer.

Kolonitiden

Spanien grundlagde i første omgang to vicekongedømmer i henholdsvis Mexico og Peru. Først senere oprettede de yderligere to vicekongedømmer i Ny Granada (det som i dag hedder Venezuela) og Rio de la Plata (som senere fik navnet Argentina). Det var i Mexico og Peru, der var flest tilgængelige rigdomme i form af guld, sølv og andre ædelmetaller. Samtidig var der en relativt stor befolkning, der kunne fungere som arbejdskraft i minerne. Den spanske konge var den øverste magtinstans i forhold til de nye kolonier, og vicekongerne

.....
⁷ Det følgende bygger på McGrane, 1989, side IX og 11 ff.

Figur 1.3 Tidslinje: Kolonitiden

1492	Columbus ankommer til kontinentet
1494	Tordesillas-traktaten deler Amerika mellem Spanien og Portugal
1519	Spanierne ankommer til Mexico
1521	Aztekernes taber deres magt til spanierne, og spanierne opretter vicekongedømmet Mexico
1532	Inkaernes hovedstad Cusco bliver indtaget
1542	Oprettelse af vicekongedømmet Peru
1549	Det portugisiske kongehus grundlægger en administration for koloniseringen af Brasilien
1717	Oprettelse af vicekongedømmet Ny Granada (som senere fik navnet Venezuela)
1776	Oprettelse af vicekongedømmet Rio de la Plata (som senere fik navnet Argentina)

var hans repræsentanter i Latinamerika. Et vidt forgrenet administrativt system blev udviklet, hvor der var embedsmænd fra højeste niveau i form af vicekongen, og ned til de mindste byer, hvor notarer og andre embedsmænd på laveste niveau arbejdede. De fleste embedsmænd var ansat på midlertidige kontrakter og til lav løn. Det var tilskyndelse til alskens svindel og overgreb på lokalbefolkningen.⁸

Indianerne udnyttedes og mishandles

At indianerne skulle omvendes til kristendommen, betød, at de i princippet ikke kunne udnyttedes, sådan som man kunne gøre med vantro, som for eksempel beboere i kolonierne i Afrika. Derfor indførte man det såkaldte *encomienda*-system. Det gik ud på, at den spanske konge (gennem sine repræsentanter) gav en person ansvar for et antal indianere. Personen var forpligtet til at lære indianerne det span-

ske sprog og opdrage dem i den katolske tro. Han havde ret til at ansætte dem, det vil sige at betale en meget beskeden løn til dem for det arbejde, de blev sat til at udføre i minerne, med byggeri eller i landbruget. I *encomienda*-systemet påhvilede der også arbejdsgiveren et ansvar for at behandle indianerne ordentligt. Dette blev langt fra overholdt. Indianerne blev ofte udnyttet og mishandlet. Mange præster arbejdede imod denne udnyttelse og dokumenterede den over for myndigheder i Spanien, og inden for den katolske kirke.

Koloniseringen uden for byerne

Senere misbrugte koloniadministrationen det såkaldte *mita*-system, som de oprindelige folk brugte. Det var et system udviklet af inkaerne, hvor alle skulle arbejde gratis et vist antal dage om året for det fælles bedste. Dette system anvendte spanierne nu til at kræve indiansk tvangsarbejde, specielt i minerne. Det vil sige, at systemet udviklede sig fra en måde,

⁸ Følgende er baseret på Essinger og Grubb, 1998.

hvormed inkaerne organiserede fællesarbejde, til en form for slaveri under spansk koloniherrredømme.

Magten i de spanske kolonier var centreret i Mexico City og Lima, men koloniseringen udviklede sig hurtigt uden for disse centre. Små grupper af nybyggere ledet af en officielt udpeget embedsmand drog ind i landet. Langsomt opstod byer, hvor der blev oprettet en lokal administration. Selve bystrukturen fulgte det samme mønster over hele kontinentet, med etableringen af et rådhus, en kirke, et fængsel, notarkontor og en byplanlægning præget af parallelle og vinkelrette gader omkring et torv. Denne struktur, som udtrykker og fremmer magtens centralisering og kontrol, genfinder man i dag i mange byer i Latinamerika,

Byerne fungerede som centre for jordejere, der i mange tilfælde havde fået jorden som belønning for deres indsats i erobringen. Indianerne boede uden for byen i lokalsamfund, *comunidades*, og blev hyret som arbejdskraft på godser eller til at arbejde i minerne. Ideen var at skabe et parallelsamfund, med henholdsvis en "indiansk republik" og en "hispanisk republik", der fungerede side om side. Selv om det ikke lykkedes at gennemføre denne formelle adskillelse, fik politikken som konsekvens, at de forskellige kulturer levede ved siden af hinanden uden at opnå en fuld integration. Der kan stadig i dag findes træk af denne adskillelse.

Uden for byerne blev der anlagt store godser, der blev opbygget efter den økonomiske model, man havde erfaring med fra det sydlige Spanien. Den var baseret på en feudal struktur, hvor jordejeren bestemte, og landarbejderne, det vil sige indianerne, arbejdede for ham inden for *encomienda*-systemet. Over tid udviklede det sig til en

patron-klient-relation. En patron kunne være en godsejer eller anden magtfuld person, der havde arbejdere, det vil sige klienter, knyttet til sig. Magtrelationen byggede på tjenester og gentjenester, og på en respekt og loyalitet over for systemet. Lederen sikrede beskyttelse af arbejderne (for eksempel kost i dårlige tider), og de opførte sig til gengæld lydigt og loyalt over for ham. Dette afhængighedsforhold genfindes i dag blandt andet i landdistrikter i den nordøstlige del af Brasilien og ofte også i forholdet mellem bedrestillede latinamerikanere og deres hushjælp.

Samfundet opdelt efter race og hudfarve

Koloniseringen indførte en opdeling efter race og hudfarve på kontinentet. Man kan tale om en form for kastesystem, hvor der var en præcis opdeling. Øverst var de hvide. Dernæst kom mestizerne, der var personer af både europæisk og indiansk baggrund. Under dem i hierarkiet kom mulatter, der havde afrikansk og europæisk baggrund. Og allernederst i hierarkiet var indianerne og de sorte. For de hvide var denne rangorden både et udtryk for magtfordelingen i samfundet og en rangordning efter intelligens og skønhed.⁹

Der kan stadig i dag findes mange træk af denne opdeling i Latinamerika, som genfindes i den sociale, politiske og økonomiske udvikling. Det er stadig de hvide, og dem med tydelig europæisk baggrund, der – samlet set – har flest ressourcer i samfundet. Mens indianere og sorte har færrest ressourcer til rådighed. Ser man tv i Latinamerika, er samme rangordning tydelig, da det som regel er personer af euro-

.....
9 Martinez, 2008, side 55.

Sølvminen i Potosí

Potosí er en boliviansk by, der ligger på Andes-bjergenes højder på godt 4.000 meters over havets overflade. Byen er i dag relativt fattig, men har en fortid som den rigeste by i hele Latinamerika. Forklaringen er det bjerg, der ligger ved byens udkant, kaldet Cerro Rico – det rige bjerg. I bjerget lå på et tidspunkt den mest producerende sølvmine i verden.

Da produktionen var på sit højeste i slutningen af det 16. århundrede, arbejdede der 13.000 personer. Omkring halvdelen var lønnede arbejdere, den anden halvdel var indianere, der var tvunget til at arbejde et bestemt antal måneder om året, ifølge regler om mita. Mange af de indianske arbejdere døde af det hårde slid i minen og efter at være blevet forgiftet af kviksølv, som blev brugt i forarbejdningen af sølvmalmen. Derfor begyndte man at importere slaver fra Afrika, til at overtage arbejdet.

Det viste sig dog snart, at afrikanerne ikke kunne klare det hårde arbejde i højden og kulden.

I 1600-tallet nåede byen et indbyggertal på 200.000 og var dermed en af de største byer i verden, og uden tvivl en af de rigeste. Det meste af rigdommen og sølvet blev eksporteret til Spanien, og indgik i verdens økonomi som sølvmonter. Det anslås, at 7 millioner indianere er døde som spaniernes tvangsudskrevne arbejdere på Potosí-bjerget.

Omkring år 1800 begyndte sølvproduktionen at falde. Hovedparten af sølvet var blevet udvundet, og man gik i stedet over til at udvinde tin fra bjerget.

Kilde: Steven Topik, Carlos Marichal og Zephyr Frank (eds.), 2006: From silver to cocaine. Latin American commodity chains and the building of the world economy, 1500-2000, Duke University Press.

pæisk baggrund, der bruges i produktreklamer.

Minedrift i centrum

Det økonomiske omdrejningspunkt for den spanske koloniserings første par århundreder var dog ikke landbruget, men minedriften. Det var det, som fastholdt investorenes interesse. Spanien importerede store mængder guld og ikke mindst sølv, der var af meget stor værdi for landets økonomi. Minerne var privatejede, men kongen opkrævede skat af indtjeningen, og sikrede dermed en stor indtægt til staten.

De store mængder guld og sølv øgede produktionen på verdensplan markant. I lø-

bet af 1500-tallet steg verdens sølvproduktionen 560% og guldproduktionen 50%.

På længere sigt skabte de mange midler også problemer. Spanien investerede ikke, men brugte de mange penge til forbrug og import fra udlandet, specielt til indkøb af fabriksvarer fra England. Guld var betalingsmidlet for varer i Lilleasien, blandt andet de stadig mere populære krydderier, som gjorde det muligt at spise endog delvist fordærvet kød og grøntsager, hvilket var vigtigt, fordi muligheden for konservering var begrænset. Indtægterne blev desuden brugt til at finansiere de krige, Spanien var indblandet i. Voksende import og krigsudgifter førte til en stærkt stigende inflation. Det medvirkede til, at Spani-

en gik bankerot i 1557 og flere gange siden. Indtjeningen fra ædelmetallerne endte for en stor dels vedkommende i England, hvor midlerne blev brugt til investeringer, som befæstede Englands position som international handels- og industrimagt.

De store indtægter fra guld og sølvproduktionen gav ikke meget afkast til lokalbefolkningen, der hvor minedriften fandt sted. De, der ejede minerne og en mindre gruppe af leverandører og embedsmænd omkring dem, tjente godt, men lokalbefolkningen mærkede ikke noget særligt til velstanden. Det var hårdt slid for meget få penge. Det er et mønster for udnyttelse af råvarer og ressourcer, som man kan genkende i dag, i Latinamerika og i udviklingslande generelt.

Oprør mod spanierne

Den stadig forværrede udnyttelse og beskatning af de indianske befolkninger førte til oprør specielt i vicekongedømmet Peru.¹⁰ Mest succesfuld var inka-efterkommeren Tupac Amaru, som i 1780 besluttede at gøre op med det spanske rædselsregime. Han samlede de indianske ledere i hele Peru med det formål at smide de spanskfødte ud fra kontinentet. Han søgte støtte blandt kreolerne, det vil sige de europæiske efterkommere, som var født i Amerika. Kravene var, at tvangsarbejdet skulle afskaffes, og at indianerne skulle have deres stjålne jordbesiddelser tilbage.

Efter en langvarig belejring af Cusco måtte Tupac Amaru i spidsen for en decimeret styrke på 3.000 mand trække sig tilbage. En spansk ledet hær med overvejen- de indianere som kanonføde fik bugt med

inkaen. Han fik tungen skåret af og måtte overvære mordet på kone, børn og andre familiemedlemmer, inden hans krop blev sønderrevet, bundet til fire heste, der blev jaget i hver sin retning. For mange i Latinamerika foregreb han befrielseskrigen mod spanierne, og han forbliver et vigtigt symbol for indianerne i Andesbjergene.

Den magtfulde kirke

Den katolske kirke havde en magtfuld position lige fra koloniseringens første år. Op gennem kolonitiden blev den katolske tro fastholdt som statsreligion i landene på kontinentet, håndhævet af de mange præster, der bosatte sig som led i koloniseringen. Kirken fik monopol på udbredelsen af kristendommen i Latinamerika. Den fik håndfast støtte fra de spanske myndigheder. Det blev blandt andet udtrykt ved, at personer, der ikke var katolikker, ikke fik lov til at indvandre i kolonierne. Det var fastlagt i en lov, som blev håndhævet frem til slutningen af 1700-tallet.

Kirken havde desuden politisk og – i særlig grad – økonomisk magt. Den fik tiende, havde renteindtægter, og modtog midler fra arv og pengegaver. Næst efter kongen var kirken den største jordejer i kolonierne. Den ejede – ifølge nogle kilder – op mod halvdelen af den produktive jord. Mange midler blev brugt til bygning af kirker og klostre, mens andre gik til investeringer og bankvirksomhed. Inkvisitionen var et vigtigt element i kirkens magt. Dens censur og blodige undertrykkelse sikrede, at de bøger og skrifter, som blev trykt eller importeret, ikke indeholdt noget, der stred imod den katolske lære.

.....
¹⁰ Følgende bygger på de Mesa, 2001, side 261 ff.